

volunteering as a condition for their social formation and the effectiveness of the proposed model of preparation of adolescents for volunteering.

During the development of the experimental model it was found that the successful solution of the problem of social formation of the adolescent's personality is impossible without the use of various innovative forms of learning. One of the effective means of learning is involvement in practical activities: participation in socio-pedagogical actions, in street playgrounds, promotion of a healthy lifestyle through theatrical art. Self-realization of adolescents in various activities, we consider as activities aimed at meeting his personal needs and interests, the development of social reflection, gaining life experience by performing various social roles. Adolescent volunteers and specialists from the Center for Social Services for Families, Children and Youth are actively involved in the creation and implementation of such projects.

Keywords: volunteer activity, social formation of a teenager in volunteer activity, preparation for volunteer activity, formation of teenagers' willingness to interact with society.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-148.2020.15>

УДК 364.642-057.87

Міхєєва О. Ю., Науменко О. В.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Демократизація та гуманізація суспільства, розвиток освітньої національної політики сприяють пошуку шляхів удосконалення організації, змісту та методів навчання та виховання дітей з інвалідністю. Система виховання дітей з інвалідністю вимагає зміни підходів до системи їх виховання та має бути спрямована на формування і розвиток соціально активної особи, у якої сформований певний набір соціально-побутових навичок.

У статті охарактеризовано соціально-побутові навички, що мають бути сформовані у дітей з інвалідністю, та подано їхню класифікацію. Описано основні наукові підходи (міждисциплінарний, особистісно орієнтований, системний, діяльнісний, компетентнісний, суб'єктивний) та розуміння соціально-побутових навичок у межах кожного підходу. Охарактеризовано набір побутових та соціальних навичок, які мають бути сформовані у дітей з інвалідністю. Подано результати проведеної експериментальної роботи щодо сформованості соціально-побутових навичок у дітей з інвалідністю. Охарактеризовано основні форми щодо формування соціально-побутових навичок у дітей з інвалідністю. Представлено зміст програми формування соціально-побутових навичок у дітей з інвалідністю та охарактеризовано основні її складові. Описано зміст основних розділів програми та форми роботи, які сприятимуть формуванню соціально-побутових навичок у дітей з інвалідністю.

Засвоєння таких навичок у дітей з інвалідністю можливе з допомогою дорослого, такій дитині необхідно послідовно характеризувати технічну сторону процесу для набуття практичних компетенцій у побуті. Тобто діти з інвалідністю мають засвоїти компетенції, які забезпечать задоволення базових потреб дитини (в їжі, одязі, житлі, підтриманні здоров'я) та сприятимуть її адаптації. Такою соціальною компетенцією є навичка соціальної взаємодії, що виступає однією із провідних. Насамперед це уміння співпрацювати; спілкуватись з дорослими, однолітками та іншими дітьми; уміння адаптуватися в новій групі, колективі, незнайомих умовах.

Ключові слова: соціально-побутові навички, наукові підходи щодо формування соціально-побутових навичок, форми соціально-педагогічної роботи по формуванню соціально-побутових навичок у дітей з інвалідністю.

На сьогодні в українській державі спостерігаються фундаментальні зміни в освітній та соціокультурній сфері. Такі зміни сприяли появі нової парадигми освіти, яка базується на підходах і концепціях сучасної практики. Такою є і новітня концепція “інклюзивної освіти”.

В українській освіті поняття інклюзії досить нове та перебуває на стадії формування.

Демократизація та гуманізація суспільства, розвиток освітньої національної політики сприяють пошуку шляхів удосконалення організації, змісту та методів навчання та виховання дітей з інвалідністю.

Система виховання дітей з інвалідністю вимагає зміни підходів до системи їх виховання та має бути спрямована на формування і розвиток соціально активної особи, у якої сформований певний набір соціально-побутових навичок. На сьогодні спостерігається включення осіб з інвалідністю в освітнє середовище та здійснення соціально-педагогічної роботи з ними. Така ситуація сприяє та забезпечує повною мірою рівні права, доступність, можливість вибору відповідного навчального шляху для будь-якої дитини, незалежно від її фізичних та інших можливостей.

Розвиток інклюзивної освіти в Україні є досить актуальним питанням на сьогодні та потребує її розробки, яка буде сприяти спільному навчанню дітей з інвалідністю з однолітками. Така модель повинна містити два аспекти, перший вона має бути доступною, і другий – сприяти всебічному розвитку дитини, при цьому дана модель повинна враховувати потреби та інтереси інших дітей.

Питання освіти дітей з інвалідністю цікавило українських та зарубіжних науковців, а саме: У. Бронфенбреннер, Дж. Мерсер, М. Рейнольдс, І. Дено, М. Уїлл, Д. Ліпські, А. Гартнер, Г. Піннел, С. Гелловей, А. Дайсон. Дослідження інтеграції людей з особливими потребами в Україні характеризували: С. Болтинець, Б. Гершунський, О. Дікова-Фаворська, В. Журавський, Н. Мирошніченко. Особливостям організації навчання дітей і молоді з особливими потребами та концептуальним засадам упровадження інклюзивної освіти присвячено роботи С. Андрійчук, О. Василенко, С. Іноземцевої, Є. Ісаєвої, А. Колупаєвої, І. Макаренко, К. Ощепкової, В. Скрипник, Т. Соловйової, Н. Теплової, М. Чайковського, Д. Шевченко.

Метою статті є визначення поняття соціально-побутові навички та характеристика їх сформованості у дітей молодшого шкільного віку, що мають інвалідність.

Характеризуючи поняття соціально-побутові навички, можемо звернути увагу на те, що це поняття містить у собі сполучення слів: “соціальні” та “побутові” навички.

Науковець Л. Мардахаєв поняття “соціальний” (від лат. *socialis*) визначає як “суспільний, пов’язаний із життям і відносинами людей у суспільстві”. Тут науковець говорить “не тільки про соціальний розвиток та виховання

особистості, але наголошує на формуванні у особистості соціальних орієнтацій, цінностей, норм і правил” [2, с. 8]. В українському словнику термін “побутовий” трактується як сукупність способів і форм задоволення їхніх матеріальних та духовних потреб, що трапляється в побуті, повсякденному житті” [6, с. 702]. Формування та засвоєння соціальних норм і правил проходить у сфері побуту. С. Головін визначає поняття “побут” як устрій повсякденного життя, що включає задоволення потреб в їжі, одязі, житлі, підтриманні здоров’я (матеріальних потреб людей), так і освоєння духовних благ, культури спілкування, відпочинку. Дослідник вважає, “що на побут впливають суспільні відносини, матеріальне виробництво, рівень культури та в свою чергу побут так само впливає на формування особистості” [4, с. 76].

О. Яременко у тлумачному словнику характеризує поняття “навичка” – схильність чи потреба діяти, вести себе певним чином, звичка. Уміння, набуте вправами, досвідом” [7, с. 251]. М. Судоплатова “навичку визначає як практичні знання в будь-якій галузі” [5, с. 460].

Отже, поняття “соціально-побутові навички” є інтегрованим та поєднує у собі поняття побутові навички та соціальні навички.

При цьому більшість науковців соціально-побутовими навичками вважають автоматизований компонент свідомої діяльності, який набувається суб’єктом у результаті систематичних і послідовних вправ, що спрямовані на вирішення потреб повсякденного життя, і які не можливо задовольнити без освоєння навички соціальної взаємодії з дорослими та однолітками.

Засвоєння таких навичок у дітей з інвалідністю можливе з допомогою дорослого, такій дитині необхідно послідовно характеризувати технічну сторону процесу для набуття практичних компетенцій у побуті. Тобто діти з інвалідністю мають засвоїти компетенції, які забезпечать задоволення базових потреб дитини (в їжі, одязі, житлі, підтриманні здоров’я) та сприятимуть її адаптації. Такою соціальною компетенцією є навичка соціальної взаємодії, що виступає однією із провідних. В першу чергу це уміння співпрацювати; спілкуватись з дорослими, однолітками та іншими дітьми; уміння адаптуватися в новій групі, колективі, незнайомих умовах.

Поняття формування соціально-побутових навичок у дітей з інвалідністю розглядається в межах наукових підходів: міждисциплінарного, особистісно-орієнтованого, системного, діяльнісного, компетентнісного, суб’єктивного.

Міждисциплінарний підхід щодо формування соціально-побутових навичок ґрунтується на поєднанні та використанні методів, форм, прийомів навчання та виховання осіб з інвалідністю, що побудовані на поєднанні психологічних, педагогічних, соціальних, культурологічних, корекційних наук [3, с. 45-49].

Системний підхід формування соціально-побутових навичок розглядає як побудову певної системи та “сукупність елементів, що знаходяться у відношеннях і зв’язках один з одним (тобто взаємодіють) і утворюють сповна відповідну цілісність” [1, с. 9].

Діяльнісний підхід забезпечує формування у дітей з інвалідністю знань про довкілля та побут та формування в процесі роботи уявлень, які будуть

переходити в дії та перетворюватись в соціально-побутові навички.

Компетентісний підхід передбачає використання отриманих чи сформованих знань у практичній та життєвій діяльності, а також для розв'язання практичних завдань.

В межах суб'єктного підходу особистість дитини з інвалідністю та формування соціально-побутових навичок передбачає формування незалежності, ініціативності, відповідальності.

Отже, виходячи з вище сказаного ми розуміємо соціально-побутові навички як комплекс знань, умінь та навичок, які сприятимуть повноцінній адаптації та інтеграції дітей з інвалідністю у соціумі.

Аналіз всіх існуючих наукових підходів дозволив нам описати групи навичок, які мають бути сформовані у дітей з інвалідністю:

– “побутові навички”: навички пов'язані із самообслуговуванням (самостійне сервірування столу, купівля продуктів та ін.); навички пов'язані з веденням домашнього господарства; гігієнічні навички, здорового способу життя; навички безпечного користування предметами побуту (посуд, побутова техніка, інструменти); навички поведінки дитини з різними речовинами (лікарськими препаратами, м'якими засобами, дрібними предметами); формування навичок користування предметами, речами.

– соціальні навички: формування навичок культури поведінки в побуті (поведінки за столом, в магазині, публічних місцях тощо); навички поведінки з незнайомими людьми; навичок взаємодії з іншими, навичок спілкування; навички взаємодії з однолітками та дорослими (уміння співпрацювати; спілкуватись з однолітками та іншими дітьми, дорослими; уміння адаптуватись у новій групі, колективі, в незнайомому середовищі; формування навичок адекватної соціальної поведінки (осмислення правил, обмежень); розвиток навичок, необхідних для життя у міському середовищі (здійснення покупок; ситуація, коли необхідно запитати дорогу до потрібного місця у незнайомій людині; ситуація, коли потрібно вийти із заповненого людьми автобуса або вагона метро); навички пов'язані із соціальними стосунками осіб чоловічої і жіночої статі; прищеплення навичок культури споживання.

Нами було проведене дослідження для виявлення рівнів сформованості соціально-побутових навичок у дітей з інвалідністю. В ході даного дослідження нами з'ясовано, що у дітей з інвалідністю спостерігається суттєво низькі показники в розумінні потреби, актуалізованої в соціально-побутовій ситуації, емоційної потреби. Це зумовлене низькою фізичною активністю, відставанням пізнавальних потреб, сформованою звичкою уникати проблем, небажання їх долати, недостатньо сформованою рефлексією. Було встановлено, що у дітей з інвалідністю домінують потреби в самопідтримці організму та сприймання свого образу досить на низькому рівні.

Було виявлено, що для дітей з інвалідністю досить складними питаннями були наступні: який одяг може убезпечити людину від аварії; яким чином постачається у квартиру газ, світло, вода; чим відрізняється сільська і міська

квартира, житло; чи знаєш ти правила користування праскою, як убезпечити себе від опіків; що робити, якщо чути запах газу; як перейти дорогу, якщо не має світлофора тощо.

Отже, виявлено, що у дітей з інвалідністю спостерігаються проблеми сприйняття світу, що проявляється недостатньому розвитку предметно-практичної та соціально-комунікативної діяльності. Такі діти не знають явищ як соціальної, так і предметної сфери, мають уявлення тільки про те, що використовували в практичному досвіді.

Наша увага спрямована була на визначення сформованості певного набору умінь: уміння самообслуговування (самостійне одягання, роздягання, чистка одягу щіткою, прання власних речей, умивання, миття рук, користування рушником, усунення недоліків у одязі, зачісці); уміння ведення господарства та побуту (збирання іграшок, миття посуду, поливання квітів); праця в природі (збирання листя, поливання квітів, догляд за тваринами); уміння з ручної праці (виготовлення листівки, подарунків, вишивання). Це дало нам можливість з'ясувати, що комплекс господарсько-побутових умінь у дітей з інвалідністю вищий, ніж комплекс умінь самообслуговування.

Також ми визначали у дітей рівень культури споживання, адаптації до умов середовища, культури навчання, спілкування з однолітками. Рівень цих показників виявився досить низьким у дітей з інвалідністю. Це пов'язано з тим, що діти з інвалідністю тільки частково пристосовуються до соціуму та оточення.

Такі дані засвідчили необхідність розробки соціально-педагогічних форм роботи щодо формування соціально-побутових навичок у дітей з інвалідністю.

Нами запропоновано програму щодо формування соціально-побутових навичок, яка побудована за певними розділами та містила ряд занять, що спрямовані на розвиток тих чи інших показників.

I розділ "Мотиваційно-адаптаційний". Заняття даного розділу сприятимуть залученню дитини до соціального середовища, адаптація її до нових умов, вміння вступати в контакт з людьми, які її оточують, подолання невпевненості у собі, формуванню соціальних навичок, а саме – адаптації у нових мікросоціумах, незнайомих умовах, та побутові навички: формувались уміння взаємодіяти з речами та їх використовувати в повсякденному житті. Запропоновано перелік вправ вправ "Я охайний", "Смачного", "Гарного сну".

II розділ програми "Базовий". Заняття даного розділу спрямовані на формування орієнтувальних (дотримання правил поведінки), організаційно-орієнтувальних (оцінка своєї роботи, уміння розподіляти свій час) та інструментальних умінь (уміння поводитись із знаряддями, інструментами).

Зміст занять та завдань спрямовувався на засвоєння правил поведінки та різних соціальних ролей (при зустрічі, при запрошенні гостей, правила поведінки за столом).

А також ряд занять стосувались економного ведення домашнього господарства, здійснення покупок, правил поведінки в різних соціальних інституціях, правила використання м'яких засобів, лікарських

препаратів, культури праці, особливостей формування соціальних відносин, взаємодії з іншими, поводження з дрібними предметами та їх небезпека для життя, осмислення правил та обмежень, навички, що пов'язані з взаємодією чоловічої та жіночої статі.

III розділ програми "Операційно-технологічний". Заняття були спрямовані на розвиток орієнтувальних умінь (орієнтування у просторі), маніпуляція з різними предметами, приладдям, вміння з ним безпечно поводитись.

Проводились вправи "Вікна-двері", "Електротехніка", "Сантехніка", "Одягання-роздягання", "Виготовлення листівок". Використовувались вправи, де формувались уміння догляду за рослинами, тваринами. В ході використання спеціальних стендів, які сприяли наочному показу правил користування предметами побуту ми мали можливість пояснити небезпеку відкритих вікон, дверей, сформувані вміння користуватися віконними та дверними пристроями тощо. Даний розділ найбільш практичний і сприяв формуванню умінь догляду за господарством, а саме висаджувати квіти та доглядати за ними, догляду за тваринами, уміння користуватися сантехнічними приладами, приладами побуту, кухонним приладдям, вміння готувати та наводити лад в домі, користуватися замками, розетками, безпечно взаємодіяти з довкіллям тощо. Проводились практичні вправи, де давались завдання практичного характеру: догляд за морською свинкою, акваріумною рибкою, фіалками тощо. Для розвитку м'язової моторики практикували та використовували елементи арттерапії: виготовлення листівки, рвана аплікація, нетрадиційні техніки малювання, вишивання. Деякі ігри сприяли формуванню навичок прибирання та самообслуговування, догляд за одягом, взуттям, вміння вибирати товари, купувати їх, готувати речі в дорогу чи подорож.

Ця програма сприятиме формуванню соціально-побутових навичок у дітей з інвалідністю та дозволяє враховувати їх індивідуальні особливості.

Перспективи подальшої роботи ми вбачаємо в тому, що питання соціальної роботи з дітьми з інвалідністю та формування у них соціально-побутових навичок залишається відкритим, це зумовлює необхідність розробки конструктивного підходу до його розв'язання.

Використана література:

1. Дитина з порушеннями опорно-рухового апарату в загальноосвітньому просторі. Методичні рекомендації фахівцям з організації та впровадження інклюзивної форми навчання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: навчально-методичний посібник / А. Г. Шевцов, О. В. Романенко, Л. О. Ханзерук, О. В. Чеботарьова; за заг. наук. ред. А. Г. Шевцова. Київ: Видавничий дім "Слово", 2014. 200 с.
2. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика: учебник. Москва: Гардарики, 2008. 269 с.
3. Технології соціально-педагогічної роботи сім'ями: навчально-методичний посібник / А. Й. Капська, І. В. Пеша, М. Г. Соляник, О. Ю. Міхеева. Київ: Вид. дім "Слово", 2015. 328 с.
4. Словарь психолога-практика / сост. С. Ю. Головин. Минск, 2000. 76 с.
5. Словарь русского языка в четырех томах / М. Н. Судолатова. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. Т. 2. 1013 с.
6. Український Радянський Енциклопедичний словник: в 3-х т. / редкол.: А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін. 2-е вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1987. Т. 2: Каліграфія Португальці. 736 с.

7. Яременко В., Сліпущко О. Новий тлумачний словник української мови : в 3-х т. Т. 2. Київ : Аконт, 2004. 926 с.

References :

- [1] Dytyna z porushenniamy oporno-rukhovoho aparatu v zahalnoosvitnomu prostori. Metodychni rekomendatsii fakhivtsiam z orhanizatsii ta vprovadzhennia inkliuzyvnoi formy navchannia ditei z porushenniamy funktsii oporno-rukhovoho aparatu : navchalno-metodychnyi posibnyk / A. H. Shevtsov, O. V. Romanenko, L. O. Khanzeruk, O. V. Chebotarova ; za zah. nauk. red. A. H. Shevtsova. Kyiv : Vydavnychi dim "Slovo", 2014. 200 s.
- [2] Mardahaev L. V. Socialnaya pedagogika : uchebnik. Moskva : Gardariki, 2008. 269 s.
- [3] Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi roboty simiamy : navchalno-metodychnyi posibnyk / A. Y. Kapska, I. V. Piesha, M. H. Solianyk, O. Yu. Mikheieva. Kyiv : Vydavnychi dim "Slovo", 2015. 328 s.
- [4] Slovar psihologa-praktika / sost. S. Yu. Golovin. Minsk, 2000. 76 s.
- [5] Slovar ruskogo yazyka v chetyreh tomah / M. N. Sudoplatova. Moskva : Gosudarstvennoe izdatelstvo inostrannyh i nacionalnyh slovarej, 1958. T. 2. 1013 s.
- [6] Ukrainskyi Radianskyi Entsyklopedychnyi slovnyk : v 3-kh t. / redkol. : A. V. Kudrytskyi (vidp. red.) ta in. 2-e vyd. Kyiv : Holov. red. URE, 1987. T. 2 : Kalihrafiia Portuhaltsi. 736 s.
- [7] Yaremenko V., Slipushko O. Novij tlumachnij slovnik ukrayinskoyi movi : v 3-h t. Т. 2. Kiyiv : Akonit, 2004. 926 s.

МИХЕЕВА О. Ю., НАУМЕНКО Е. В. Формирование социально-бытовых навыков у детей с инвалидностью.

Демократизация и гуманизация общества, развитие образовательной национальной политики способствуют поиску путей усовершенствования организации, методов обучения и воспитания детей с инвалидностью. Система воспитания детей с инвалидностью требует изменения подходов к системе воспитания и должна быть направлена на формирование и развитие социально активного лица, у которого сформирован определенный набор социально-бытовых навыков.

В статье дана характеристика социально-бытовых навыков, которые должны быть сформированы у детей с инвалидностью и дана их классификация. Описаны основные научные подходы, которые характеризуют социально-бытовые навыки. Охарактеризованы набор бытовых и социальных навыков у детей с инвалидностью. Представлены результаты проведенной экспериментальной работы по формированию социально-бытовых навыков у детей с инвалидностью. Дана характеристика основных форм формирования социально-бытовых навыков у детей с инвалидностью.

Усвоение таких навыков у детей с инвалидностью возможно с помощью взрослого, такому ребенку необходимо последовательно характеризовать техническую сторону процесса для приобретения практических компетенций в быту. То есть дети с инвалидностью должны усвоить компетенции, которые обеспечат удовлетворение базовых потребностей ребенка (в еде, одежде, жилье, поддержании здоровья) и будут способствовать его адаптации. Такой социальной компетенцией является навык социального взаимодействия, который выступает одним из ведущих. В первую очередь это умение сотрудничать; общаться со взрослыми, сверстниками и другими детьми; умение адаптироваться в новой группе, коллективе, незнакомых условиях.

Ключевые слова: *социально-бытовые навыки, научные подходы к формированию социально-бытовых навыков, формы социальной работы по формированию социально-бытовых навыков у детей с инвалидностью.*

MIKHEIEVA O., NAUMENKO E. Formation of social and everyday skills in children with disabilities.

Democratization and humanization of society, the development of educational national policy contribute to finding ways to improve the organization, content and methods of teaching and educating

children with disabilities. The system of education of children with disabilities requires changes in approaches to the system of their education and should be aimed at the formation and development of a socially active person who has formed a certain set of social skills.

The article describes the social and everyday skills that should be developed for children with disabilities and their classification. The basic scientific approaches (interdisciplinary, personality-oriented, systemic, activity, competence, subjective) and understanding of social and everyday skills within each approach are described. The set of household and social skills that should be developed for children with disabilities is characterized. The results of the experimental work on the formation of social and everyday skills in children with disabilities are presented. The basic forms for the formation of social skills in children with disabilities are described. The content of the program on the development of social and life skills in children with disabilities is presented and its main components are described. The contents of the main sections of the program and forms of work that will contribute to the formation of social and life skills in children with disabilities are described.

The acquisition of such skills in children with disabilities is possible with the help of an adult, such a child must consistently characterize the technical side of the process to acquire practical competencies in everyday life. That is, children with disabilities need to learn competencies that will meet the basic needs of the child (food, clothing, housing, health) and facilitate its adaptation. Such social competence is the skill of social interaction, which is one of the leading ones. First of all, it is the ability to cooperate; communicate with adults, peers and other children; ability to adapt to a new group, team, unfamiliar conditions.

Keywords: social and life skills, scientific approaches to the formation of social and everyday skills, forms of social and pedagogical work on the formation of social and everyday skills in children with disabilities.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-148.2020.16>

УДК 159.9

Мова Л. В.

ТАНЦЮВАЛЬНО-РУХОВА ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХОРЕОГРАФІВ

На сьогодні досить важливим є питання про необхідність по-новому, з соціальних, політичних і економічних позицій розглядати ключові питання організації допомоги та масового оздоровлення працездатного населення і суспільства загалом. З огляду на це, особливої актуальності набувають заходи щодо вдосконалення існуючих та розробці нових ефективних засобів, методів реабілітації та профілактики, що сприяють гармонізації стану людини і підвищують її резервні можливості.

У статті проаналізовано засоби, які використовують танцювально-рухові терапевти в своїй практиці, як можливість трансформації попереднього досвіду особистості в новий стиль мислення, а також елементів танцювальної терапії як складової підготовки хореографів. Розглянуто синергетику як адекватний інструмент для свідомого аналізу складних динамічних процесів, що відбуваються в освітньому процесі та сучасному мистецтві. Показано, що танець як транслятор і генератор актуальних культурних значень і смислів, водночас є тілесною практикою, що надає доступ до мудрості тіла, і через рухи – до віднайдення гармонійного поєднання тілесності та свідомості. Обґрунтовано необхідність включення у процес підготовки майбутніх хореографів елементи танцювально-рухової терапії